

ZACHTE KRACHT

*Over het Rijksmuseum,
Nederlandse identiteit en
het koloniaal verleden*

Figuur 1

Student:
Klas:
Studentnummer:
Onderzoeksbegeleider:
Datum van inlevering:
Opleiding:

Annemijn Leguijt
VT4
100622822
Claire Goedman
Zondag 14 april 2019
Docent beeldende kunst en vormgeving

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Motivatie	2
Inleiding.....	3
Onderzoeksaanpak	5
Begrippen	5
Hoofdstuk 1 Rijksmuseum.....	6
Paragraaf 1.1 Verleden.....	6
Paragraaf 1.1.1 De oprichting.....	6
Paragraaf 1.1.2 Koloniaal verleden	7
Deelconclusie.....	8
Paragraaf 1.2 Heden	8
Paragraaf 1.2.1 Recente en nieuwe tentoonstellingen.....	8
Paragraaf 1.2.2 Terminologie	9
Paragraaf 1.2.3 Roofkunst	10
Deelconclusie.....	12
Hoofdstuk 2 Soft power	13
Paragraaf 2.1 Museale soft power.....	13
Paragraaf 2.1.1 Soft power	13
Paragraaf 2.1.2 Rijksmuseum	13
Deelconclusie.....	16
Conclusie	17
Implicaties voor kunst- en cultuurtheorie en de brede kunsteducatieve beroepspraktijk.....	17
Aanbevelingen.....	18
Kritische reflectie.....	18
Literatuur.....	19
Bijlage.....	22

Motivatie

‘De *soft power* van het Rijksmuseum, door de omgang van het museum met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden, en hoe het museum dit inzet’, was niet het eerste onderwerp dat ik in gedachte had voor mijn afstudeeronderzoek. Wel was ik vanaf het begin geïnteresseerd in het overlappende gebied tussen kunst en politiek, zoals de manier waarop politici beeld gebruiken om hun publiek te beïnvloeden en de scheidslijn tussen kunst en propaganda. Kunstenaars hebben soms politieke of activistische doeleinden bij het maken van hun kunst, maar is het dan kunst of propaganda? Ook zonder politieke bedoelingen, kunnen kunstenaars hun publiek beïnvloeden door een ander perspectief op de wereld te bieden, net als musea: zij bepalen wat ze laten zien in hun tentoonstellingen en hóe ze dat laten zien, waardoor ze mogelijk het maatschappelijk debat kunnen beïnvloeden. Zo kwam ik uiteindelijk terecht bij het Rijksmuseum.

Het Rijksmuseum is zeer invloedrijk én het museum is momenteel bezig met de manier waarop het om moet gaan met het koloniaal verleden (Van Zeil, 2017). Veel van de schilderijen die te zien zijn in het museum hadden nooit kunnen bestaan zonder de welvaart van de Gouden Eeuw en de slavernij die daarmee vervlochten is, daarmee speelt het Rijksmuseum een belangrijk rol in de Nederlandse narratief en identiteit. Zo ben ik uiteindelijk terecht gekomen bij het onderwerp voor mijn onderzoek, omdat ik erg benieuwd ben naar de macht van het Rijksmuseum met betrekking tot de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden, en hoe het Rijksmuseum die macht inzet.

Inleiding

Macht kun je op drie manieren uitoefenen: iemand dwingen, betalen of overtuigen. De eerste twee vormen vallen onder *hard power* en de laatste onder *soft power*, termen die eind jaren '80 zijn bedacht door Joseph Nye Jr. (2005). Blankenburg, co-auteur van *Cities, Museums and Soft Power*, omschrijft *soft power* als het vermogen om mensen te beïnvloeden door middel van overtuiging, aantrekkingskracht of het bepalen van de agenda (TEDx Talks, 2015). Sommige landen zijn bewust bezig met het vergroten van hun *soft power*. Musea kunnen hierin instrumenteel zijn, maar hebben ook zelf een machtspositie. Het zijn plekken van uitwisseling en niet tastbaar cultureel erfgoed, zoals ideeën, normen en waarden. Hierdoor kunnen musea een actieve rol innemen in het beschermen van rechten van minderheden, maar kunnen ze ook vormen van neo-imperialisme en neokolonialisme stimuleren (Smith, 2006), een rol die Europese musea van oudsher innemen en Jacques-Louis David omschreef bij de oprichting van het Louvre: "Het museum moet de belangrijkste schatten van het land laten zien... Frankrijk moet zijn glorie van alle tijden en aan alle mensen tonen: het nationale museum... zal bewonderd worden in het hele universum" (McClory, 2018, p. 118). Waar musea ooit symbolen waren van de hegemonie van de staat door het tentoonstellen van geroofde culturele rijkdommen uit koloniale gebieden, lijkt de machtsrelatie vandaag de dag subtiel aan het verschuiven te zijn (McClory, 2018).

Zo ook in het Rijksmuseum dat zich presenteert als hét museum van Nederland en claimt een representatief overzicht van de Nederlandse kunst en geschiedenis te bieden (Rijksmuseum, z.d.-a). Hoewel hier kritiek op is geweest vanwege bijvoorbeeld een gebrek aan kunstenaars van buiten de Randstad (Storm, 2017), lijkt het Rijksmuseum wel bezig te zijn met het tonen van een meer inclusieve geschiedenis, voornamelijk ten aanzien van het koloniaal verleden. In 2017 presenteerde het Rijksmuseum voor het eerst een grote tentoonstelling over de relatie tussen Zuid-Afrika en Nederland, die door de Volkskrant werd omschreven als mogelijk het breedste overzicht tot nu toe van wat Nederlandse inmenging in een ander land ten goede en ten slechte teweeg heeft gebracht (Pontzen, 2017). Ook komt er in 2020 een grote tentoonstelling over slavernij als onderdeel van een breder beleid van het museum waarin meer aandacht is voor koloniale geschiedenis vanuit verschillende perspectieven (Rijksmuseum, z.d.-b).

Het museum belichaamt het collectief cultureel besef van deze tijd en is ook verbonden aan onze nationale identiteit: het idee dat een samenleving een eenheid vormt op (geo-)politieke, sociale en culturele gronden. Nationale identiteiten en hun plaats in het cultureel geheugen zijn niet onveranderlijk (Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, z.d.), zoals zichtbaar wordt in de ontwikkeling die het Rijksmuseum doormaakt in de omgang met het koloniaal verleden. Vaak wordt deze ontwikkeling gezien in de context van de multiculturele samenleving of toenemende globalisering, maar in dit onderzoek wordt een andere invalshoek genomen: *soft power*. Door een voortrekkersrol in te nemen in de manier waarop musea omgaan met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden, neemt het Rijksmuseum een positie van macht in. Het museum kan andere musea beïnvloeden, het publiek onderwijzen en maatschappelijke discussie aanwakkeren. In dit onderzoek wordt onderzocht welke *soft power* het Rijksmuseum heeft door de manier waarop het museum omgaat met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden en hoe het museum dat inzet.

Dit onderwerp is relevant omdat het kan aantonen hoe groot de verantwoordelijkheid en het maatschappelijk belang van musea zijn. Bij een dieper bewustzijn hiervan, kunnen musea mogelijk meer gericht hun macht uitoefenen om maatschappelijke discussie opgang te brengen of bepaalde thema's onder de aandacht van de politiek te brengen. Ook kan de *soft power* van het Rijksmuseum een voorbeeld zijn voor het belang van *soft power*, dat volgens Nye Jr. (2005) te vaak over het hoofd gezien wordt, en aanmoedigend werken om hier vaker voor te kiezen in plaats van *hard power*. Daarnaast is dit onderzoek relevant voor kunstdocenten die middels kunst maatschappelijke discussies willen aangaan met hun leerlingen en hierin een voorbeeld kunnen nemen aan het Rijksmuseum.

Voor mij zelf is dit onderzoek relevant omdat ik na mijn afstuderen werkzaam mag blijven bij mijn stageplek, het Stedelijk Museum Alkmaar, als museumdocent. Dit museum besteedt ook veel aandacht aan de Gouden Eeuw en neemt vaak een voorbeeld aan het Rijksmuseum. Dat maakt mijn onderzoek persoonlijk relevant aangezien ik waarschijnlijk nog vaak met dit onderwerp in aanraking zal komen bij bijvoorbeeld het ontwikkelen van rondleidingen en workshops over de Gouden Eeuw in Alkmaar.

De hoofdvraag die ik in dit onderzoek ga beantwoorden is:

Welke soft power heeft het Rijksmuseum door de manier waarop het omgaat met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden en hoe zet het museum dat in?

En de deelvragen die mij daarbij gaan helpen zijn:

- Hoe gaat het Rijksmuseum om met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden?
- Wat is soft power met betrekking tot musea?
- Welke soft power heeft het Rijksmuseum door de manier waarop het omgaat met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden?
- Hoe zet het Rijksmuseum deze soft power in?

In hoofdstuk 1 bespreek ik het Rijksmuseum. Hierbij ga ik in op de oprichting van het museum, het verband tussen het Rijksmuseum en de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden, de recente en nieuwe tentoonstellingen van het Rijksmuseum die relevant zijn voor dit onderzoek, de omgang van het Rijksmuseum met terminologie en roofkunst en het verwervingsbeleid van het Rijksmuseum. In hoofdstuk 2 bespreek ik museale *soft power*. Hierbij ga ik in op de verschillende vormen van *soft power* die het Rijksmuseum heeft door de manier waarop het museum omgaat met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden en de manieren waarop het Rijksmuseum deze *soft power* inzet. Tenslotte eindig ik met de conclusie.

Onderzoeksaanpak

Ik doe een literatuuronderzoek waarbij ik wetenschappelijke en vakliteratuur, rapporten, webpagina's en krantenartikelen bestudeer. Hoewel er al veel is geschreven over *soft power*, musea in de postkoloniale tijd, de multiculturele Nederlandse identiteit en het Rijksmuseum, zijn deze thema's nog niet allemaal met elkaar verbonden. Een literatuuronderzoek is passend omdat de hoofdvraag niet te beantwoorden is met een veldonderzoek. Het betreft een beschrijvend onderzoek over een relatief abstract onderwerp, *soft power*, dat niet uit een survey, enquête of enkel interviews kan bestaan. Wel wordt de literatuur aangevuld met een interview met Martine Gosselink, hoofd geschiedenis van het Rijksmuseum. Dit interview is verwerkt in mijn betoog en werkt als ondersteuning van mijn literatuur. In de bijlage is de transcriptie van mijn interview bijgevoegd. De literatuur zoek ik voornamelijk via google (scholar), JSTOR en de online bibliotheek van de Universiteit Leiden. Zoektermen (in Nederlands en Engels) hierbij zijn: soft power, musea en nationale identiteit, postkoloniale musea, het Rijksmuseum en het koloniaal verleden, het Rijksmuseum en slavernij etc. Hierbij werk ik met de sneeuwbalmethode: ik begin met een bron en zoek vervolgens naar de literatuur waarnaar deze bron verwijst.

Begrippen

Soft power:

Macht door middel van overtuigingskracht, aantrekkingskracht en het bepalen van de agenda.

Kolonialisme:

Denk- en handelwijze van een koloniale mogendheid, optreden waarbij het belang van het moederland overheerst (Verklarend handwoordenboek der Nederlandse taal, 1977).

Nationale identiteit:

Het idee dat een samenleving een eenheid vormt op (geo-)politieke, sociale en culturele gronden.

Hoofdstuk 1 Rijksmuseum

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de vraag:

Hoe gaat het Rijksmuseum om met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden?

Paragraaf 1.1 Verleden

In deze paragraaf wordt onderzocht welke relatie het Rijksmuseum heeft met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden.

Paragraaf 1.1.1 De oprichting

Het Rijksmuseum is niet zomaar een museum. Het is hét nationale museum van Nederland. “Als museum willen we er intrinsiek voor alle Nederlanders zijn” zei Martine Gosselink (bijlage: 1), hoofd van geschiedenis bij het Rijksmuseum, in mijn interview met haar op 5 maart 2019. Zo’n museum staat nooit los van wat er met en in Nederland gebeurt, omschreef Ronald de Leeuw, toenmalig directeur in het voorwoord van *200 jaar Rijksmuseum* (Van der Ham, 2000). Veel nationale musea in Europa hebben vanaf hun ontstaan een natievormende rol gehad. De vraag naar dit soort musea kwam voornamelijk na de ondergang van Napoleon, bij het ontstaan van nieuwe staten, waarbij naties zichzelf legitimeerden op basis van ‘hun unieke kwaliteiten’, ‘hun onderscheidend vermogen’ en ‘genoodzaakt door geschiedkundige feiten’. Om eenheid te creëren, werden regionale verschillen ondergeschikt gemaakt, zodat men loyaal werd aan de staat boven de eigen regio of streek. Nationale musea werden ingezet om met de objecten in hun collectie een hechter beeld van ‘lidmaatschap’ te creëren en zo het gevoel van ‘staatsburgerschap’ te vergroten (Aronsson & Elgenius, 2017), zo ook het Rijksmuseum.

Het Rijksmuseum opende zijn deuren op maandag 13 juli 1885 (Van der Ham, 2000). Het museum bestond toen uit een verzameling van verschillende collecties en musea (Braat et al., 1985). Het idee voor het museum begon al eerder, al voor Napoleon, vlak na de Franse Revolutie. Toch past het wel in de omschrijving van Aronsson en Elgenius. Na de ‘verovering’ van de Republiek der Verenigde Nederlanden (of ‘bevrijding’, volgens de Fransen), werd de Bataafse Republiek opgericht in 1795, een centralistische staat met een nationale regering (Van der Ham, 2000). Deze staat was afhankelijk van Frankrijk en werd gebaseerd op de revolutionaire idealen ‘vrijheid, gelijkheid en broederschap’ (Rijksmuseum, z.d.-c). Met de omvorming van de staat, werd het ook tijd voor de omvorming van het volk. “Het eigene van de Nederlanders moest worden gestimuleerd, evenals het historisch besef van de onderlinge lotsverbondenheid. Zeeuwen en Friezen, Brabanders en Hollanders, zij allen moesten zich één gaan voelen” omschrijft Van der Ham (2000, p. 12). Om dit te bereiken werd er onder andere een Nationale Bibliotheek opgericht en moest er een officiële Nederlandse spelling ontworpen worden (Van der Ham, 2000). Gogel, toen de Agent van Financiën (nu: minister), was een grote voorstander van de eenheidsstaat. Veel waardevolle schilderijen en voorwerpen werden in die tijd verkocht vanwege staatsschulden en een groot deel was door de Fransen meegenomen, maar Gogel stopte de verkoop van wat er nog overbleef. Hij nam het beheer van gebouwen op zich en liet de voorwerpen daar verzamelen. Hij wilde een Nationale Kunstgalerij openen. Daarmee zou hij een ‘eigen’ nationale instelling hebben waarmee het volk ‘verlicht’ kon worden. Uiteindelijk werd een gedeelte van het Huis ten Bosch bij Den Haag hiervoor gebruikt en werd de ‘Nationale Konst-Galery’ in 1800 geopend (Van der Ham, 2000). Toen in Frankrijk Napoleon aan de macht kwam, werd de Republiek in 1806 een koninkrijk met diens broer, Lodewijk Napoleon, als koning (Smeets, 2017). Hij verplaatste Gogel’s kunstgalerij naar Amsterdam, toen hij deze stad tot hoofdstad van het land had verklaard (Van der Ham, 2000), waarna het uiteindelijk, in combinatie met andere collecties en musea, zou uitgroeien tot het Rijksmuseum (Braat et al., 1985).

In de periode 1795-1801 werden de politieke en culturele fundamenten gelegd voor het Nederland van vandaag (Historiek, 2013), én voor het Rijksmuseum van vandaag. Al vanaf het vroegste

begin is het Rijksmuseum verbonden geweest met de vorming van een natie en van een Nederlandse identiteit.

Paragraaf 1.1.2 Koloniaal verleden

Volgens Remco Raben (2000), universitair docent op het gebied van de Nederlandse koloniale geschiedenis, is het koloniaal verleden van Nederland nooit echt onderdeel geweest van de nationale identiteit en bestaat er ook nu nog veel onverschilligheid. Toch is de geschiedenis van Europese natie- en identiteitsvorming onlosmakelijk verbonden met musea die toen een rol speelden in het vergaren van publieke steun voor verdere koloniale expansie door geroofde buit als symbool van geopolitieke macht tentoon te stellen (Thomas, 2010). In Nederland was dit niet de rol van het Rijksmuseum, maar van het Tropenmuseum, vroeger het Koloniaal Museum (Tropenmuseum, z.d.-a). Dit betekent niet dat het Rijksmuseum geen banden heeft met het Nederlandse koloniaal verleden. Objecten uit de voormalige koloniën zijn niet alleen in het Tropenmuseum terecht gekomen. Zoals Gosselink beschrijft: "...die objecten die op zekere momenten geroofd zijn uit de koloniën, zijn verspreid geraakt over allerlei collecties in Nederland" (bijlage: 2), zo ook die van het Rijksmuseum.

Naast deze objecten in de collectie, is het Rijksmuseum ook verbonden met het koloniaal verleden doordat veel van de objecten en schilderijen in het museum uit de Gouden Eeuw komen en gemaakt of betaald zijn met de welvaart die voornamelijk is voortgekomen uit het kolonialisme. "Wij zijn een museum van de bestuurlijke elite. Dus wat je hier ziet is de top van de bestuurlijke klasse in de Randstad, met name Den Haag en Amsterdam", aldus Gosselink (bijlage: 3). Die rijkdom moest wel ergens vandaan komen:

Iemand zei ooit tegen mij 'ja voor jullie is het een Gouden Eeuw, voor mij is dat het niet'. Ik kan tegelijkertijd enorm genieten van die kunst... ..maar elke keer bedenk ik wel, dit was er omdat we dáár zaten. Natuurlijk is het niet de enige manier waarmee geld is verdiend, met de handel in Azië, we hebben ook nog wel andere handelsstromen gehad, zoals over de Oostzee... ..maar wat ze daarmee zegt is '...ik herken die schoonheid, maar voor mij... ..representeert het iets anders'. (bijlage: 4)

Begin 20ste eeuw verwonderde het Nederlandse publiek zich over koloniale tentoonstellingen, films, levensmiddelen en snuisterijen, maar buiten deze vormen van amusement en consumptie en buiten de rechtstreekse betrokkenen, heerste er voornamelijk onverschilligheid voor Indië. En nu, in een tijd waarin veel wordt gediscussieerd over de multiculturele samenleving en de nationale identiteit van Nederland, wordt er niet tot nauwelijks verwezen naar het koloniale verleden. De discussie gaat over gastarbeiders, Europese eenwording en vluchtelingen, maar de koloniën en koloniale migranten worden niet genoemd. Net als vroeger zijn de ontwikkelingen in Europa veel bepalender voor het zelf- en wereldbeeld van de Nederlanders (Raben, 2000).

Toen in 2013 het Rijksmuseum heropend werd na de verbouwing, schreven drie onderzoekers een kritisch stuk in het NRC waaruit bleek dat het koloniaal verleden eerder bejubeld werd dan bevraagd:

Het nieuwe Rijksmuseum wil de wereld onthalen in een mooi gerestaureerd gebouw met parels van kunst. Maar het biedt een naar binnen gericht, jubelend beeld van Nederland en zijn koloniaal verleden. Dat is typisch voor een land en een tijd waarin de behoefte aan nationale zekerheden alles lijkt te overstemmen, en daarom des te verontrustender voor een gezaghebbend instituut met internationale allure. (Bloembergen, Schulte Nordholdt & Eickhoff, 2013, par. 2)

Deelconclusie

Het Rijksmuseum is vanaf het begin verbonden geweest aan natievorming en de Nederlandse identiteit, en is vervlochten met het Nederlands koloniaal verleden door objecten uit de voormalige koloniën in de collectie en schilderijen en objecten uit de Gouden Eeuw, die alleen maar gemaakt of gekocht konden worden door de welvaart die voor een groot deel is voortgekomen uit het kolonialisme. Toch heerst er in de Nederlandse maatschappij voornamelijk onverschilligheid tegenover dit koloniaal verleden en werd dit verleden door het Rijksmuseum, tot voor kort, nog niet genoeg bevestigd.

Paragraaf 1.2 Heden

In deze paragraaf wordt onderzocht hoe het Rijksmuseum in recente jaren is omgegaan met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden.

Paragraaf 1.2.1 Recente en nieuwe tentoonstellingen

In de afgelopen jaren heeft het Rijksmuseum een aantal tentoonstellingen georganiseerd die andere perspectieven bieden op de Nederlandse geschiedenis. In 2017 was er *Goede Hoop. Zuid-Afrika en Nederland vanaf 1600*, waarmee het Rijksmuseum voor het eerst de minder glorieuze kant van de Nederlandse bemoeienis met Zuid-Afrika liet zien, hoewel het nog steeds vanuit een westers perspectief werd benaderd. “We laten een klein onderdeel van die geschiedenis zien,” verteld Gosselink in het NRC, “de interactie met Nederland, en hoe die vandaag de dag nog steeds impact heeft” (Vermeulen, 2017). Voor Gosselink was het belangrijk om te laten zien wat kolonialisme doet en wat de gevolgen zijn:

Onze tentoonstellingen worden doorgaans bezocht door Nederlanders... En het Nederlandse museumpubliek is slecht op de hoogte van ons Nederlands koloniaal verleden in Zuid-Afrika. Dus... Je moet eerst die context bieden om mensen in het onderwerp te kunnen laten zuigen. En het ging ons heel erg om de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika en daar zijn heel veel Nederlandse actoren in aanwezig, mensen die daar de dienst hebben uitgemaakt en die hebben een rol gespeeld in die tentoonstelling. Als je zo'n zelfde tentoonstelling in Zuid-Afrika zou maken, dan zou je het heel anders doen. (bijlage: 5)

In 2018 kwam het Rijksmuseum met *High Society*. In de Volkskrant legde directeur Dibbits uit dat dit niet zomaar een expositie was, maar ook een correctie op het nationalistische imago dat het Rijksmuseum lange tijd had, een imago dat volgens Dibbits voortkwam uit hoe de nationale collectie vanaf de 19de eeuw gegroeid is om een nationaal gevoel te creëren. Na de Tweede Wereldoorlog was deze nationalistische insteek een tijd lang taboe, maar na de verbouwing keerde het chauvinisme onder leiding van directeur Wim Pijbes terug. De eregalerij hing weer vol met Nederlandse topstukken, zoals werk van Rembrandt en Vermeer. Is de meer internationale focus van Dibbits dan een afrekening met de periode onder bestuur van Pijbes? Niet volgens Dibbits. “Het paste in de tijd dat we weer trots op Nederland mochten zijn. We zijn een kind van onze tijd. Wat nu speelt, is een onderwerp als migratie. Het is belangrijk te benadrukken dat migratie er door de eeuwen is geweest” (Kruijt & Pontzen, 2018, Trots op Nederland, par. 1). Daarom organiseerde het Rijksmuseum ook de tentoonstelling over Nederland en Zuid-Afrika en publiceerde het museum allerlei studies over Indonesië, Ghana, China en Japan, landen waarmee Nederland een historische band had, “positief en negatief”, volgens Dibbits (Kruijt & Pontzen, 2018, Trots op Nederland, par. 2).

Bij het maken van tentoonstellingen is het volgens Gosselink belangrijk om bewust om te gaan met de grote aantallen perspectieven:

Als je nou kijkt naar de tentoonstelling 80 Jaar Oorlog, de geboorte van Nederland. Als we iets met z'n allen gemeen hebben, dan is het dat we allemaal in Nederland wonen... ..dus dat raakt ons allemaal. We hebben in die tentoonstelling geprobeerd om zoveel mogelijk perspectieven te laten zien... ..om de complexiteit van die burgeroorlog te laten zien. Niet iedereen was pro-Willem van Oranje, en niet iedereen was anti-Spaans... Dus je hebt het over heel veel verschillende groepen die allemaal hun eigen belang najoegen ... Ik geloof dat dat dus echt een teken van onze tijd is, dat we heel erg bewust zijn van de complexiteit en van die ongelooflijke grote aantallen perspectieven waarmee je gemoeid bent. En om die zo goed en zo kwaad als het gaat aandacht te geven, ben je er wel voor zoveel mogelijk Nederlanders binnen één zo'n tentoonstelling. (bijlage: 6)

In 2017 kondigde het Rijksmuseum aan dat er in 2020 een tentoonstelling komt over het Nederlands slavernijverleden. "De collectie van het Rijksmuseum vertelt de geschiedenis van Nederland die verbonden is met vele landen", zei directeur Taco Dibbits in de Volkskrant. "Op goede en minder goede manieren, het hoort erbij en moet allemaal worden getoond" (Van Zeil, 2017, par. 2). Gosselink legt uit dat het doel is om bewustwording van de nawerking en hoe dichtbij en kort geleden het allemaal is te stimuleren:

...en het is ook wel een doel om de nazaten van de slaafgemaakten op een bepaalde manier te eren... Zo zie ik het persoonlijk hoor... Ik durf dat niet zo voor het hele museum zo te zeggen. (bijlage: 7)

Paragraaf 1.2.2 Terminologie

Behalve tentoonstellingen met nieuwe perspectieven, is het Rijksmuseum ook bezig met het aanpassen van tekstbordjes. "...terminologie, daar zijn wij in 2015 mee begonnen", beschrijft Gosselink (bijlage: 8). "Aanleiding was een groeiend gevoel van ongemak over termen die vaak nog uit de koloniale tijd stammen", zei Eveline Sint Nicolaas, conservator op de afdeling geschiedenis, in het Parool. "Een zwarte vrouw werd vroeger al snel als negerin of negerinnetje omschreven. Dat ervaren veel mensen nu terecht als denigrerend" (Meershoek, 2015, par. 3). De ontwikkeling hing ook samen met de grootschalige digitalisering van de collectie, waardoor bezoekers wereldwijd toegang kregen tot de omschrijvingen via de museumwebsite. "Dat heeft de wisselwerking met het publiek enorm vergroot", aldus Sint Nicolaas. "Deze actie past in ons beleid om de traditionele eurocentrische blik kritisch te benaderen" (Meershoek, 2015, par. 4).

Het Tropenmuseum was al eerder bezig met terminologie en heeft ook recent een 'Incomplete Gids' voor woordkeuze binnen de culturele sector uitgebracht in samenwerking met het Afrika Museum, Museum Volkenkunde en het Wereld Museum. Op hun website omschrijven ze het probleem rond terminologie:

De vraag of bepaalde woorden nog van deze tijd zijn, is onderwerp van actueel maatschappelijk debat. 'Ingrijpen' in taal is voor sommigen een onderdeel van de strijd tegen discriminatie, voor anderen een logisch gevolg van veranderingen in de samenleving. Weer anderen vinden het een overgevoeligheid, een belachelijk sentiment of zien het als een poging de geschiedenis te herschrijven. Ook musea stellen vragen met betrekking tot het gebruik van bepaalde terminologie. Welke woorden gebruiken we wel en welke niet? En in welke context? Hoe gaan we om met onze collectieregistratie en museumteksten? (Tropenmuseum, z.d.-b, par. 1)

Dat sommigen de discussie doorgedraafde politiek correctheid vinden, wijst initiatiefnemer Wayne Modest, van het Nationaal Museum Wereldculturen, af:

Politiek correct wordt vaak negatief gebruikt, alsof het een knieval is. Maar als we niet zouden luisteren naar mensen die betrokken willen worden bij de samenleving, dan zouden we nu geen vrouwenkiesrecht hebben... Dat proces is niet afgerond. We willen gehoor geven aan de groepen die willen worden opgenomen in het verhaal van de geschiedenis of het land. Is dat politiek correct? Het biedt meer inclusiviteit. (Teuwissen, 2018, Politiek correct, par. 1)

In het voorwoord van de gids omschrijft Stijn Schoonderwoerd, algemeen directeur van het Nationaal Museum van Wereldculturen en het Wereldmuseum:

Dat woorden en normen over taalgebruik voortdurend in beweging zijn, kan verwarrend en ongemakkelijk zijn voor diegenen die aan bepaalde woorden gewend zijn geraakt. Dit merken we ook in het museum. Veranderend taalgebruik is echter onlosmakelijk gekoppeld aan veranderingen in de maatschappij zelf. Onze objecten zijn tijdloos, maar hoe wij erover praten niet. (Tropenmuseum, Afrika Museum, Museum Volkenkunde, & Wereld Museum, 2018, p. 8)

Dit beaamt ook Dibbits in de Volkskrant: “De kunst blijft hetzelfde, maar de maatschappij verandert. Dat moet je begeleiden,” (Kruijt & Pontzen, 2018, Guilty pleasures, par. 4) en Gosselink omschrijft:

...het is nooit af. Taal is een levend iets. We hebben nu moeite met het woord X, maar misschien is het over 15 jaar een geuzenterm... Daar moet je, als je traditie wilt behouden, en taal is ook een traditie... flexibel in zijn en meebewegen. En dat betekent dat je af en toe dingen moet schrappen, maar we bewaren wel alles. ...hoe een object ooit is beschreven, al dan niet met het woord neger er in, we blijven die teksten wel behouden, want dat is ook geschiedenis. We hebben heel veel kritiek gekregen ‘ja, jullie wassen de geschiedenis wit’, nee, want we bewaren alles. Het is alleen dat wij in onze gewone beschrijvingen, die je op het internet en in het museum ziet, taal willen gebruiken die niemand schoffeert. Gewoon de politiek correcte termen daarvoor handhaven. (bijlage: 9)

Om te bepalen welke termen anders moeten en hoe de schilderijen en objecten dan wel omschreven moeten worden, heeft het Rijksmuseum denktanks:

We spreken met mensen van buitenaf. Of mensen zeggen ‘heb je daar al aan gedacht?’. We hebben die tentoonstelling over Zuid-Afrika gehad, dus we wisten dat woorden als hottentotten, en bosjesmannen, en kaffer, dat dat toch echt niet meer kon. Er zijn in Zuid-Afrika nog steeds wel mensen die die woorden gebruiken, maar een veel grotere groep die zegt: dat kan niet meer. Je past je aan aan de grote massa. En heel soms is het ook een kleinere groep die zegt ‘wij hebben het recht,’ en dat is ook in Internationale Rechten van de Mensen een afspraak, elke groep mag zichzelf benoemen, hoe zij, hoe die groep benoemd wil worden. (bijlage: 10)

Paragraaf 1.2.3 Roofkunst

Naast terminologie, is het Rijksmuseum ook bezig met roofkunst. Begin maart, dit jaar, maakte het Nationaal Museum van Wereldculturen (NMWC), koepelorganisatie van onder meer het Museum Volkenkunde en het Tropenmuseum, criteria bekend om te beoordelen of een buitenlands verzoek tot teruggave van objecten wordt gehonoreerd (Brassem, 2019).

Dibbits noemt de leidraad een goede eerste stap, maar het Rijksmuseum wil niet wachten tot landen zich melden om roofkunst terug te eisen en neemt zelf het initiatief door het gesprek aan te gaan met Sri Lanka en Indonesië over omstreden stukken uit de collectie. Deze gesprekken komen voort uit

een onderzoek naar de herkomst van tien omstrede stukken, dat het Rijksmuseum begon in september 2017. Dit was een testcase voor al het betwistbare erfgoed uit de collectie van het Rijksmuseum. Uit het onderzoek heeft het museum geconcludeerd dat er ter plekke meer onderzoek nodig is om vragen over de herkomst op te helderen. Dit gaat Gosselink binnenkort doen met wetenschappers in Sri Lanka en later in dit voorjaar vertrekt ze ook naar Indonesië (Brassem & De Wolf, 2019).

Het Rijksmuseum heeft zo'n vierduizend voorwerpen van koloniale herkomst. Lang niet alle objecten zijn op een omstrede manier in het bezit van het museum gekomen, benadrukt Dibbits. Het museum kan niet zelf beslissen over de teruggave van objecten: die zijn staatseigendom en vallen dus onder de jurisdictie van de minister van cultuur. In de leidraad van het NMWC zijn criteria voor restitutie vastgelegd. Het gaat om objecten die geroofd zijn, of die van grote culturele betekenis zijn voor een land. De musea benoemen een onafhankelijke commissie die de claims gaat beoordelen. Het eindoordeel is altijd aan de minister van cultuur (Brassem & De Wolf, 2019).

Het onderzoek naar betwistbaar erfgoed, ofwel roofterkunst, lijkt een opmerkelijke stap. Het Rijksmuseum ondertekende ongeveer vijftien jaar geleden een verklaring waarin gesteld werd dat kunst uit de koloniën onder gaan beding wordt teruggegeven. Dibbits legt uit:

Die verklaring, de Declaration on the Value and Importance of Universal Museums, was opgesteld door Amerikaanse en Europese musea. Inmiddels is het aantal musea wereldwijd toegenomen, in Afrika, Brazilië, China, India. Het museum groeit met zijn tijd mee. De kennis over de herkomst van wat we in huis hebben is groter geworden. Er zijn ook andere mensen aangesteld. En laten we eerlijk zijn: nu de deur voor discussie openstaat, kun je hem niet meer dicht houden. In een dialoog is kwetsbaarheid ook iets dat je sterk maakt. (Kruijt & Pontzen, 2018, De zwarte randen van het koloniale verleden, par. 3)

Het Rijksmuseum gaat niet alleen anders om met betwistbaar erfgoed, maar heeft ook een ander verwervingsbeleid dan voorheen. Hierbij wordt vooral gelet op het aanvullen van de collectie met objecten die het mogelijk maken andere perspectieven te laten zien. Een gebrek aan bepaalde objecten binnen de collectie zorgt ervoor dat sommige tentoonstellingen niet gemaakt kunnen worden, of pas veel later gemaakt kunnen worden, zoals bij *Goede Hoop*. Hier was ook sprake van een gebrek aan objecten in de collectie die relevant zijn voor dit deel van de Nederlandse geschiedenis. Maar gelukkig konden musea in Zuid-Afrika veel leegtes opvullen (Van der Kaaij, 2017). Als het museum nieuwe aankopen doet, wordt er nu goed gekeken naar de andere perspectieven die het museum wil laten zien, ook als het gaat om het koloniaal verleden. Maar dat is wel lastig. Gosselink omschrijft:

...dat wat er nog is, in de voormalige gekoloniseerde landen, dat kan je niet weghalen, want dan haal je dat nog een keer weg. Eerst haal je de natuurlijke grondstoffen weg, en nu de culturele artefacten. Maar nu zitten we toch na te denken over een aantal objecten uit Suriname. Daar moet je heel goed over nadenken. Kan je die aanschaffen? Moeten die niet in Suriname blijven? Nou als dat zo is, dan kun je ze niet verwerven voor het museum, als het niet zo is, dan heb je een hele mooie kans om inderdaad dan nu het perspectief van de slaafgemaakte Surinamers te laten zien. Dus ja, we kijken nu naar andere aspecten in ons verwervingsbeleid dan voorheen. (bijlage: 11)

Want: "Als ik het object niet heb, kan ik het verhaal niet vertellen" (bijlage: 12).

Deelconclusie

Met tentoonstellingen heeft het museum andere perspectieven op de collectie en de Nederlandse geschiedenis een podium gegeven en bijgedragen aan bewustzijn over de complexiteit van de Nederlandse koloniale geschiedenis en de nawerking daarvan op de huidige maatschappij. Ook de veranderingen in de terminologie hebben hier aan bijgedragen. Het Rijksmuseum kijkt kritisch naar de manier waarop zijn collectie wordt beschreven, voorheen vaak in termen met veelal een koloniale achtergrond. Door groepen te beschrijven in benamingen waar zij zelf de voorkeur voor hebben, kunnen deze groepen, die veelal sterk benadeeld zijn in de koloniale tijd van Nederland, zich meer onderdeel gaan voelen van de Nederlandse narratief, ook afstammelingen van tot slaafgemaakten. Daarnaast heeft het Rijksmuseum ook stappen gezet in de omgang met roofterkunst en zijn verwervingsbeleid. Het museum gaat bewust om met zijn collectie en voelt de verantwoordelijkheid om op de juiste manier om te gaan met betwistbaar erfgoed. Er is initiatief genomen om in gesprek te gaan met voormalige koloniën en samen met wetenschappers uit deze landen onderzoek te doen naar de herkomst van objecten uit de collectie van het museum. Verder is het Rijksmuseum bewust bezig met het aankopen van objecten die andere perspectieven dan de Nederlandse kan tonen op het koloniaal verleden. Zo kunnen er meer kanten van de Nederlandse geschiedenis belicht worden en vertelt het museum een meer inclusief verhaal.

Kortom, het Rijksmuseum laat met recente tentoonstellingen, vernieuwde terminologie, een andere omgang met roofterkunst en een nieuw verwervingsbeleid, een meer inclusieve omgang met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden zien.

Hoofdstuk 2 Soft power

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de vraag:

Welke soft power heeft het Rijksmuseum door de manier waarop het omgaat met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden?

Paragraaf 2.1 Museale soft power

Het Rijksmuseum heeft op verschillende manieren *soft power*. In dit hoofdstuk wordt ingezoomd op de *soft power* die het Rijksmuseum heeft door de manier waarop het omgaat met de nationale identiteit in relatie tot het koloniaal verleden.

Paragraaf 2.1.1 Soft power

Soft power is een term die is bedacht door Joseph Nye Jr., een Amerikaanse politicoloog, meer dan een kwart eeuw geleden. Macht is het vermogen om het gedrag van anderen te beïnvloeden om de uitkomst te krijgen die jij wilt. Dit kun je op verschillende manieren doen, beschrijft Nye Jr. (2004). Je kunt ze dwingen met dreigementen, ze ertoe bewegen middels betalingen of je kunt ze tot je aantrekken en ze ‘aanpassen’ zodat ze willen wat jij wilt. Dat laatste noemen we *soft power*. Je *soft power* groeit als anderen de cultuur van je land, de politieke idealen van de machthebbers en hun beleid aantrekkelijk vinden. *Soft power* klinkt als een term die voornamelijk te maken heeft met internationale politiek en diplomatie, maar eigenlijk is deze vorm van macht (evenals dwang en betaling) op alle niveaus van de samenleving te vinden.

Het is ook een begrip dat wordt gekoppeld aan musea, bijvoorbeeld in het boek *Cities, museums and soft power* van Gail Dexter Lord en Ngaire Blankenberg (2015). Hierin wordt *soft power* omschreven als het vermogen om gedrag te beïnvloeden door middel van overtuiging, aantrekkingskracht of het bepalen van de agenda. Waar bronnen van hard power tastbaar zijn – dwang en financiën – zijn bronnen van *soft power* niet tastbaar, zoals ideeën, kennis, waarden en cultuur. Of ze het nu omarmen of niet, musea hebben *soft power*. In de beste gevallen kan dit een actieve transformatieve kracht worden, die verwelkomend, transparant en open is voor vele verhalen en perspectieven, en bijdraagt aan de empowerment van ‘gewone’ mensen. Lord en Blankenburg (2015) noemen een aantal manieren voor musea om hun *soft power* te vergroten. Een selectie hiervan is relevant voor de *soft power* die het Rijksmuseum heeft door de manier waarop het omgaat met de nationale identiteit in relatie tot het koloniaal verleden.

Paragraaf 2.1.2 Rijksmuseum

Het Rijksmuseum oefent op verschillende manieren *soft power* uit door de manier waarop het museum omgaat met de nationale identiteit in relatie tot het koloniaal verleden.

In hun boek over de *soft power* van musea, omschrijven Lord en Blankenburg (2015) dat musea, om instituten van invloed te zijn, ten eerste inspirerende leiders moeten hebben die ernaar streven het juiste te doen binnen de missie en het mandaat van het museum. Om *soft power* uit te oefenen moeten musea begrijpen wat het betekent om een maatschappelijk instituut te zijn. Het Rijksmuseum heeft onder het leiderschap van directeur Dibbitts een aantal stappen gezet om op een juiste manier om te gaan met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden: met de tentoonstellingen die zijn gehouden, de veranderingen in de terminologie en de omgang met roofterkunst en het verwervingsbeleid. Gosselink omschrijft ook hoe het Rijksmuseum een maatschappelijke functie inneemt door een verbindend instituut te willen zijn:

Als je een verbindend instituut wilt zijn, dan zul je dus je best moeten doen om ook voor, ik zeg maar wat, doven en slechthorenden, rondleidingen te maken. ...we doen ons best om er ook op

dat vlak toe te doen, maar we houden ons wel erg bij onze eigen leest, we hebben geen mening over de economie, want daar zijn wij niet van. En zodra het weer over geschiedenis gaat, we hebben hier een afdeling met een aantal conservatoren die misschien iets heel zinvols kunnen zeggen over de economie van de 17de eeuw, of de economie van de walvisvaart, of van de VOC... maar niet de economie van vandaag, daar houden we ons liever buiten. (bijlage: 13)

Toch zien Lord en Blankenberg (2015) hier wel een rol voor musea. Musea zijn erg relevant in het leven van mensen, maar zijn maar zelden in de media zichtbaar. Het publiek vindt over het algemeen dat musea zouden moeten bestaan, maar voelen het voordeel hiervan niet in hun dagelijks leven. Volgens Lord en Blankenberg (2015) zouden musea een proactieve rol moeten innemen om er niet alleen voor te zorgen dat de waarde van musea begrepen wordt, maar dat deze ook regelmatig zichtbaar wordt in de forums waarop mensen leren over de wereld. Mensen moeten woordvoerders van musea niet alleen horen praten over musea, cultuur of erfgoed, maar ook perspectieven horen bieden op andere aspecten van de maatschappij. Hier is nog een mogelijkheid voor het Rijksmuseum om te groeien.

Een andere manier voor musea om *soft power* uit te oefenen is het begeleiden van sociale verandering. De collecties van musea zijn altijd onderdeel geweest van strategieën om sociale verandering te begeleiden en te bevestigen wat een cultuur en diens elites van waarde achtten. Vandaag de dag helpen musea mensen zich aan te passen aan verandering door verschillende perspectieven op hun collecties te laten zien en een dieper begrip van de complexe historische processen en ontwikkelingen in de hedendaagse maatschappij die deze collecties representeren te stimuleren. Musea kunnen strategisch zijn in hun verwervingsbeleid door gaten in hun collectie op te vullen met objecten die nieuwe perspectieven bieden op bijvoorbeeld de koloniale geschiedenis, zoals perspectieven van tot slaafgemaakten (Lord & Blankenburg, 2015). Het Rijksmuseum is hier op dit moment erg mee bezig, om andere verhalen te kunnen vertellen. Gosselink omschrijft:

Onze collectie verandert niet. Natuurlijk hebben we verwervingen en komt er af en toe iets bij, maar wij moeten het doen met de collectie die er een eeuw geleden ook was. En een eeuw geleden diende die collectie een volstrekt ander doel dan hoe wij hem nu inzetten. Je kan naar deze zeeheld kijken op een manier waarop hij iets vertolkt voor jouw nationale verleden in een vorm van heldendom... Wij stonden toen ergens voor en dat was de VOC in die tijd, en daarom kan ik in een tijd, als ik me als land wat minder sterk voel, en dan hebben we het over... midden negentiende eeuw, kan dat object mij power en zelfverzekerdheid geven, omdat het laat zien dat Nederland heus wel wat voorstelde in de zeventiende eeuw. Als ik exact datzelfde object een kwartslag draai, kan ik een radicaal ander verhaal vertellen. Namelijk, hoe zien wij nu, door onze ogen, met onze bril, hoe kijken we als een kind van onze tijd nu naar deze man of vrouw? Die collectie verandert niet, maar we vertellen wel een ander verhaal. (bijlage: 14)

Nog een manier voor musea om *soft power* uit te oefenen, is door contextuele intelligentie te stimuleren. Tentoonstellingen die gebaseerd zijn op diepe kennis die vergaard is door een analyse van gebeurtenissen en gedrag door de tijd heen, helpen mensen om contextuele intelligentie te ontwikkelen, een begrip van hoe, bijvoorbeeld, ideeën, normen en waarden zich hebben ontwikkeld. Om dit effect te hebben, moeten tentoonstellingen met deze intentie ontwikkeld worden. Makers van tentoonstellingen moeten nadenken over hoe ze hun publiek kunnen uitdagen om te denken en op nieuwe manieren iets te bekijken, en zo diens potentieel voor contextuele intelligentie kunnen vergroten (Lord & Blankenburg, 2015). Gosselink beschrijft:

...ik denk dat we zeker wel op die manier proberen invloed uit te oefenen met de producten die we maken en de outreach van die producten, de tentoonstellingen. Bij ons gaat het heel erg om bewustzijn creëren en niet per se hét antwoord willen geven. (bijlage: 15)

En:

...als wij moeilijke tentoonstellingen maken, zoals over slavernij, nou dan hopen we dat de bezoeker wegloopt met een idee van 'jee, ik wist dit wel, maar niet dat het zó in elkaar zat' of 'ik wist het niet, mijn ogen zijn geopend'... Ja, de bezoeker mag daar lering uit trekken, maar dat is niet een vereiste... We vinden het fijn als bezoekers zelf vragen gaan stellen en na gaan denken. Dat merkte je heel erg aan de Goede Hoop tentoonstelling, dat op zaal heel veel discussie bij de bezoekers onderling was. Hartstikke leuk als dat gebeurt. Maar het hoeft niet. (bijlage: 16)

Musea kunnen ook *soft power* hebben door het bepalen van de agenda. Tentoonstellingen kunnen invloed hebben op de 'maatschappelijke agenda' door de manier waarop bepaalde onderwerpen of ideeën worden gepresenteerd en door bepaalde objecten wel of niet te includeren (Lord & Blankenburg, 2015). Dat beaamt ook Gosselink: "...de onderwerpen die wij aansnijden, of dat nou de Tachtigjarige Oorlog is, of slavernij, of de revolutie in Indonesië, of de Goede Hoop tentoonstelling, daarmee bepaal je natuurlijk de agenda en dat is een vorm van soft power" (bijlage: 17). Hoe het Rijksmuseum omgaat met het koloniaal verleden en de onderwerpen die het museum aansnijdt, kan ook de maatschappelijke en politieke discussie beïnvloeden:

"...wij worden vaak gevraagd door bijvoorbeeld denktanks, destijds nog voor de vorige minister, over slavernij. Van 'goh, wat doet het Rijksmuseum, wat doen jullie?' Al dan niet indirect, daar kijken ze naar. Ze houden ons in de gaten... Dat is ook hun taak". (bijlage: 18)

En andere musea kijken ook naar hoe het Rijksmuseum met bepaalde dingen omgaat, zoals de terminologie: "Jazeker, we hebben heel veel telefoontjes gekregen: 'hoe doen jullie het?', 'is er beleid voor?', 'mogen we jullie 'lessons learnt'?" (bijlage: 19).

Ten slotte ligt een groot deel van de *soft power* van het Rijksmuseum bij het imago van het Rijksmuseum als hét nationale museum van Nederland. Door het verleden van het Rijksmuseum als instrument voor natievorming, heeft het Rijksmuseum nog steeds een belangrijke rol in de vorming van de Nederlandse identiteit. Alleen wordt deze identiteit tegenwoordig veel inclusiever benaderd. Het Rijksmuseum stimuleert dit onder andere door meer perspectieven op de Nederlandse koloniale geschiedenis te tonen. Vanwege de status van het Rijksmuseum krijgt de tentoonstelling over slavernij, die is aangekondigd voor 2020, ook veel meer betekenis. Gosselink zegt hierover:

Het is toch wel echt een symbool als het Rijksmuseum dit doet. Het Tropenmuseum heeft ook een slavernijtentoonstelling, maar dat verwacht je, want het is zo core business van het Tropenmuseum. En als het Rijksmuseum het doet dan is het toch anders omdat het een statement is. (bijlage: 20)

Waar musea, waaronder het Rijksmuseum, vroeger duidelijk propagandistische tentoonstellingen organiseerden om een bepaalde nationale narratief te benadrukken, kunnen tentoonstellingen van nu een subtiele representatie zijn van de kernwaarden en overtuigingen die als belangrijk worden gezien, een expressie van een soort nationale tijdgeest (Gray, 2015), die tegenwoordig, in het geval van het Rijksmuseum, vooral gefocust is op het plaatsen van Nederland in een internationale context en het

bieden van andere perspectieven en zo een meer inclusieve kijk op de Nederlandse geschiedenis en identiteit in relatie tot het koloniale verleden.

Deelconclusie

Kortom, *soft power* is het vermogen anderen te beïnvloeden door overtuigingskracht, aantrekkingskracht en door de agenda te bepalen. De *soft power* die musea kunnen uitoefenen gaat om invloed op het gebied van ideeën, kennis, waarden en cultuur. Deze macht kan een transformatieve kracht worden, die verwelkomend, transparant en open is voor vele verhalen en perspectieven, en bijdraagt aan de empowerment van 'gewone' mensen.

Het Rijksmuseum heeft verschillende vormen van *soft power* door de manier waarop het museum omgaat met de nationale identiteit in relatie tot het koloniaal verleden. Het museum heeft invloed door het inspirerend leiderschap van de directeur, het streven om het juiste te doen en een maatschappelijke rol aan te nemen, en zet deze invloed in door een verbindend instituut te zijn voor alle Nederlanders. Daarnaast heeft het Rijksmuseum *soft power* door sociale verandering te begeleiden door strategisch om te gaan met de collectie en het verwervingsbeleid. Deze vorm van *soft power* zet het museum in door met de collectie andere perspectieven te tonen op de Nederlandse geschiedenis en de maatschappij van nu, voornamelijk op het gebied van kolonialisme en migratie. Ook heeft het Rijksmuseum *soft power* in de vorm van het stimuleren van contextuele intelligentie bij het publiek door bewustzijn te creëren en het publiek uit te dagen tot nadenken. Verder is het bepalen van de agenda een belangrijke vorm van *soft power* van het Rijksmuseum, zowel maatschappelijk, politiek, als in de museumwereld. Het museum zet deze invloed in door onderwerpen als het Nederlands koloniaal verleden en migratie op de agenda te zetten. Ten slotte heeft het Rijksmuseum *soft power* door de status van het museum als hét nationale museum van Nederland. Deze vorm van *soft power* raakt aan het verband dat bestaat tussen het Rijksmuseum en de vorming van een Nederlandse identiteit en wordt door het museum ingezet door een inclusiever beeld van de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden te presenteren.

Conclusie

De hoofdvraag die ik in dit onderzoek heb onderzocht is:

Welke soft power heeft het Rijksmuseum door de manier waarop het omgaat met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden en hoe zet het museum dat in?

Uit hoofdstuk 1 komt naar voren dat het Rijksmuseum vanaf het begin verbonden is geweest aan natievorming en de Nederlandse identiteit en dat het museum vervlochten is met het koloniaal verleden door de collectie. Er heerst in de Nederlandse maatschappij veel onverschilligheid tegenover het koloniaal verleden en, tot voor kort, was het ook in het Rijksmuseum niet een onderwerp van discussie. Maar in recente jaren heeft het Rijksmuseum een meer inclusieve omgang met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden laten zien. Met tentoonstellingen die andere perspectieven bieden op de collectie en de Nederlandse geschiedenis, veranderingen in de terminologie en stappen die gezet zijn in de omgang met roofofstelen en het nieuwe verwervingsbeleid, wordt de complexiteit van de Nederlandse koloniale geschiedenis en de nawerking daarvan op de huidige maatschappij belicht, en vertelt het museum een meer inclusief verhaal.

Uit hoofdstuk 2 is gebleken dat het Rijksmuseum door deze meer inclusieve omgang met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden, verschillende vormen van *soft power* heeft. Deze vormen van *soft power* zijn het inspirerend leiderschap van de directeur, de wil het juiste te doen en de maatschappelijke rol die het museum aanneemt door ernaar te streven een verbindend instituut voor alle Nederlanders te zijn, de begeleiding van sociale verandering door strategisch om te gaan met de collectie en het verwervingsbeleid, door het tonen van andere perspectieven op de Nederlandse (koloniale) geschiedenis en de maatschappij van nu, het stimuleren van contextuele intelligentie bij het publiek door bewustzijn te creëren en het publiek uit te dagen tot nadenken, het bepalen van de agenda (maatschappelijk, politiek en in de museumwereld) door onderwerpen als het Nederlands koloniaal verleden en migratie aan te kaarten en de status van het Rijksmuseum als hét nationale museum van Nederland, die door het museum wordt ingezet door een inclusiever beeld van de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden te presenteren.

Dus de conclusie is dat het Rijksmuseum in recente jaren met tentoonstellingen, veranderingen in terminologie en een andere omgang met roofofstelen en het verwervingsbeleid, een meer inclusieve omgang met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden heeft laten zien en hierdoor *soft power* heeft en inzet in de hierboven beschreven vormen en op de hierboven beschreven manieren.

Implicaties voor kunst- en cultuurtheorie en de brede kunsteducatieve beroepspraktijk

Door de meer inclusieve omgang met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden, heeft het Rijksmuseum meer *soft power* en kan het meer invloed uitoefenen op de omgang met de Nederlandse identiteit in relatie tot het koloniaal verleden in de maatschappij, politiek en de museumwereld. Dit kan inspirerend zijn voor andere musea die ook een rol zouden willen spelen in de manier waarop wordt omgegaan met het Nederlands koloniaal verleden. Verder kan mijn onderzoek ook interessant zijn voor de kunsteducatie. Het kan een ingang zijn voor docenten om het Nederlands koloniaal verleden te bespreken in de klas, mogelijk middels een bezoek aan het Rijksmuseum. Daarnaast laat mijn onderzoek zien dat musea een belangrijke rol kunnen spelen in het aankaarten van onderwerpen als het koloniaal verleden van Nederland en migratie.

Aanbevelingen

Een mogelijkheid voor vervolgonderzoek is een uitdieping van de vormen van *soft power* die het Rijksmuseum nog niet heeft of verder zou kunnen ontwikkelen. Verder zou het interessant kunnen zijn om verder onderzoek te doen naar de educatieve kant van het verhaal, door bijvoorbeeld in te zoomen op één van de vormen van *soft power* van het Rijksmuseum, zoals het stimuleren van contextuele intelligent, en concreet te onderzoeken hoe de afdeling van het museum dit stimuleert, of door in een vervolgonderzoek dieper in te gaan op hoe de omgang van het Rijksmuseum met de Nederlandse identiteit en het koloniaal verleden gebruikt kan worden in het beeldend onderwijs, bijvoorbeeld door het ontwerpen van een lessenserie.

Kritische reflectie

Mijn onderzoek is redelijk soepel verlopen. Ik heb veel relevante bronnen kunnen vinden en zo een relatief genuanceerd beeld kunnen schetsen. Martine Gosselink was informatief en door haar kritische blik op het eigen handelen en het Rijksmuseum, ook redelijk betrouwbaar. Ondanks dat, was ze waarschijnlijk wel ietwat bevooroordeeld in het voordeel van het Rijksmuseum, maar dat heb ik uit kunnen balanceren met de vondst van een aantal kritische teksten waardoor ik Gosselink ook een paar moeilijke vragen heb kunnen stellen.

Hierbij heb ik wel een kanttekening. Een aantal van die kritische teksten vond ik pas later in mijn onderzoek waardoor ik hier tijdens het interview geen vragen meer over heb kunnen stellen. Dat heeft mogelijk invloed gehad op de resultaten van mijn onderzoek. Ook was het waardevol geweest om nog meer mensen te interviewen om nog een aantal andere perspectieven te horen, zoals van een andere medewerker van het Rijksmuseum, iemand van het Tropenmuseum of een wetenschapper als Remco Raben. Verder was er met meer tijd ook meer diepgang mogelijk geweest in mijn onderzoek omdat ik dan nog dieper de literatuur in had kunnen duiken.

Literatuur

- Aronsson, P., & Elgenius, G. (Eds.). (2017). *National museums and nation-building in Europe 1750-2010: Mobilization and legitimacy, continuity and change*. New York, NY: Routledge.
- Bloembergen, M., Schulte Nordholt, H., & Eickhoff, M. (2013, 15 juni). Koloniale nostalgie in het Rijksmuseum. Geraadpleegd op 13 april 2019, van <https://framerframed.nl/blog/koloniale-nostalgie-in-rijksmuseum/>.
- Braat, J., Niemeijer, J. W., Ritsema van Eck, P. C., Stokhuyzen, J. B. E., Van Thiel, P. J. J., & Vels Heijn, A. A. E. (1985). *Honderd jaar Rijksmuseum 1885-1985*. Weesp, Nederland: Van Holkema & Warendorf.
- Brassem, E. (2019, 7 maart). Het loket voor de teruggave roofkunst is nu geopend. *Trouw*. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/cultuur/het-loket-voor-de-teruggave-van-roofkunst-is-nu-geopend~aa6df315/>.
- Brassem, E., & De Wolf, J. (2019, 12 maart). Rijksmuseum gaat zelf gesprek aan over teruggave roofkunst. *Trouw*. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/cultuur/rijksmuseum-gaat-zelf-gesprek-aan-over-teruggave-roofkunst~a254f2a2/>.
- Gray, C. (2015). *The politics of museums*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Historiek. (2013, 26 juni). Bataafse revolutie moest het vergeetboek in. Geraadpleegd op 31 maart 2019, van <https://historiek.net/bataafse-revolutie-moest-in-vergeetboek/23082/>.
- Kolonialis'me. (1977). Verklarend handwoordenboek der Nederlandse taal (27e ed.). Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff.
- Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. (z.d.). Hoe veranderen nationale culturele identiteiten in de tijd? Geraadpleegd op 2 november 2018, van <https://www.knaw.nl/nl/thematisch/de-nederlandse-wetenschapsagenda/cultuur-en-identiteit-in-heden-en-verleden/hoe-veranderen-nationale-culturele-identiteiten-in>.
- Kruijt, M., & Pontzen, R. (2018, 2 maart). Het chauvinisme is passé in het Rijksmuseum: het draait nu om roofkunst en migratie. *de Volkskrant*. Geraadpleegd van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/het-chauvinisme-is-passe-in-het-rijksmuseum-het-draait-nu-om-roofkunst-en-migratie~bb27dfef/>.
- Lord, G. D., & Blankenberg, N. (Eds.). (2015). *Cities, museums and soft power*. Washington DC, Washington: The AAM Press.
- McClory, J. (2018). *The Soft Power 30* (A Global Ranking of Soft Power 2018). Geraadpleegd van <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2018/07/The-Soft-Power-30-Report-2018.pdf>.
- Meershoek, P. (2015, 9 december). Geen 'negers', 'hottentotten' en 'eskimo's' meer in het Rijksmuseum. *Het Parool*. Geraadpleegd van <https://www.parool.nl/parool/nl/12/CULTUUR/article/detail/4204509/2015/12/09/Geen-negers-hottentotten-en-eskimo-s-meer-in-het-Rijksmuseum.dhtml>.
- Nye Jr., J. S. (2004). *Soft power: The means to succes in world politics*. New York, NY: PublicAffairs.

- Pontzen, R. (2017, 17 februari). Tentoonstelling Goede Hoop laat Nederlands geweten over Zuid-Afrika alle kanten op schieten. Geraadpleegd op 18 november 2018, van <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/tentoonstelling-goede-hoop-laet-nederlands-geweten-over-zuid-afrika-alle-kanten-op-schieten~b3166abc/>.
- Raben, R. (2000). Postkoloniaal Nederland. *Internationale Spectator*, 54(7/8), 359–363. Geraadpleegd van https://www.academia.edu/715743/_Postkoloniaal_Nederland_Internationale_Spectator_54_7_8_2000_359-364.
- Rijksmuseum. (z.d.-a). Visie en missie van het Rijksmuseum. Geraadpleegd op 4 november 2018, van <https://www.rijksmuseum.nl/nl/organisatie/visie-en-missie>.
- Rijksmuseum. (z.d.-b). Tentoonstelling Slavernij. Geraadpleegd op 4 november 2018, van <https://www.rijksmuseum.nl/nl/slavernij>.
- Rijksmuseum. (z.d.-c). 1795-1806 Bataafsche Republiek. Geraadpleegd op 30 maart 2019, van <https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/tijldlijn-nederlandse-geschiedenis/1795-1806-bataafsche-republiek>.
- Smeets, H. (2017). De Bataafs-Franse tijd (1794-1814). Geraadpleegd op 30 maart 2019, van <https://www.vughtsmuseum.nl/wp/wp-content/uploads/2017/03/7.-De-Bataafse-tijd-1794-1814.pdf>.
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. Abingdon, Great-Britain: Routledge.
- Storm, E. (2017, 9 oktober). Collectie Rijksmuseum is niet representatief voor Nederland. Geraadpleegd op 4 november 2018, van <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/collectie-rijksmuseum-is-niet-representatief-voor-nederland~b75dc2a2/>.
- TEDx Talks. (2015, 27 juli). *How you can activate the soft power of your museums | Ngairé Blankenberg | TEDxHamburg* [Video]. Geraadpleegd op 2 november 2018, van <https://www.youtube.com/watch?v=A4FTBXaAJSY>.
- Teuwissen, L. (2018, 28 juni). Omstreden woorden in musea: 'we gaan niet de geschiedenis schoonboenen'. Geraadpleegd op 6 april 2019, van <https://nos.nl/artikel/2238826-omstreden-woorden-in-musea-we-gaan-niet-de-geschiedenis-schoonboenen.html>.
- Thomas, D. (Red.). (2012). *Museums in postcolonial Europe*. New York, NY: Routledge.
- Tropenmuseum. (z.d.-a). Geschiedenis Tropenmuseum. Geraadpleegd op 31 maart 2019, van <https://www.tropenmuseum.nl/nl/themas/geschiedenis-tropenmuseum>.
- Tropenmuseum. (z.d.-b). Onze objecten zijn tijdloos, maar ons woordgebruik niet.. Geraadpleegd op 6 april 2019, van <https://www.tropenmuseum.nl/nl/zien-en-doen/activiteiten/words-matter>.
- Tropenmuseum, Afrika Museum, Museum Volkenkunde, & Wereld Museum. (Reds.). (2018). *Woorden doen ertoe. Een Incomplete Gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*. Geraadpleegd van file:///C:/Users/Annemijn/Documents/AHK/Afstudeeronderzoek/WordsMatter_Nederlands.PDF.
- Van der Ham, G. (2000). *200 jaar Rijksmuseum*. Zwolle, Nederland: Uitgeverij Waanders.

Van der Kaaij, M. (2017, 15 februari). Rijksmuseum laat indringend zien hoe slavernij het dagelijks leven in Zuid-Afrika bepaalde. *Trouw*. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/home/rijksmuseum-laat-indringend-zien-hoe-slavernij-het-dagelijks-leven-in-zuid-afrika-bepaalde~ab53f0a4/>.

Van Zeil, W. (2017, 10 februari). Nieuwe directeur Rijksmuseum breekt met verleden en maakt tentoonstelling over slavernij. *de Volkskrant*. Geraadpleegd van <https://www.volkskrant.nl/wetenschap/nieuwe-directeur-rijksmuseum-breekt-met-verleden-en-maakt-tentoonstelling-over-slavernij~b6fad0a4/>.

Vermeulen, B. (2017, 15 februari). Waarom de keerzijde van Neerlands geschiedenis met Zuid-Afrika nu pas wordt verteld. *NRC*. Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/02/15/in-zuid-afrika-is-van-riebeeck-nu-een-scheldwoord-6711688-a1546166>.

Figuur 1: Print no. 6100 [Prent]. (1895). Geraadpleegd op 11 april 2019, van https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Bestand:Rijksmuseum_Amsterdam_ca_1895.jpg.

Bijlage

De transcriptie van het interview met Martine Gosselink is weggelaten voor de publicatie.